

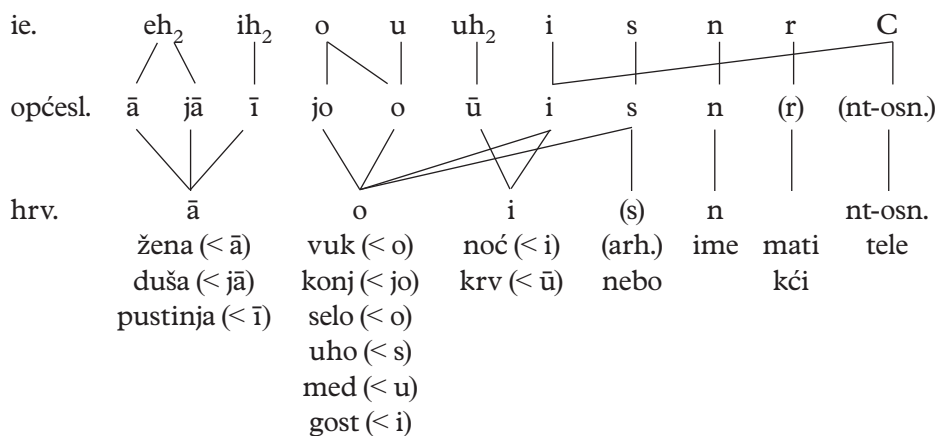
GLAVNE TENDENCIJE RAZVITKA OBLIKA U HRVATSKOME JEZIKU

§ 360 Poput drugih slavenskih jezika (osim istočnojužnoslavenskih), hrvatski je dobro očuvao praslavenski padežni sustav, s izuzetkom lokativa koji se gotovo posve stopio s dativom; u množini je sinkretizam padežnih nastavaka izraženiji, no potpuno stapanje DLI množine razmjerno je novijeg datuma, barem u standardnom jeziku.

Velik broj deklinacijskih klasa u kasnom praslavenskom smanjen je (nestale su npr. prasl. osnove na *-ū*, *-ī* te većina konsonantskih osnova), kao i sustavnost opreke između palatalnih i nepalatalnih osnova (o- i jo-osnova, *ā*- i *jā*-osnova). Slični su se procesi odvijali i u drugim slavenskim jezicima, a u istočnojužnoslavenskima (bugarski i makedonski) deklinacija je drastično reducirana pod utjecajem jezika balkanskoga jezičnog saveza.

Korelacija između gramatičkoga roda i deklinacijske klase, koja je u kasnom praslavenskom još bila dosta nepotpuna, u hrvatskome je, kao i u drugim slavenskim jezicima, postala znatno pravilnijom: o-osnove su u pravilu muškoga (*vŭk*) ili srednjega roda (*sĕlo*), i-osnove su ženskoga roda (*nôc*), osnove na n- (*vrijĕme*) i t- (*tĕle*) su srednjega roda, a *ā*-osnove su ženskoga roda (*gláva*), uz određen broj iznimaka muškoga roda, koje u pravilu znače muške osobe (*slúga*). Prema tvorbi G jd. u hrvatskim je gramatikama uobičajeno razlikovati imenice a-vrste (*vŭk*), e-vrste (*gláva*) i i-vrste (*nôc*).

Odnos se hrvatskih deklinacijskih klasa prema općeslavenskima i indoeuropskima može prikazati na sljedeći način:

Kao i u većini ostalih slavenskih jezika (osim slovenskoga i lužičkoga), i u hrvatskome je nestala dvojina, pri čemu su neki dvojinski nastavci očuvani u množini (npr. nastavak *-ima* u DLI množine o-osnova). Ostatak je dvojine i

nastavak za G jd. kod o-osnova, koji se upotrebljava uz brojeve *dvâ, trî i četiri* (*dva konja, tri stola, četiri čovjeka*, ali *pet stolova, ljudi* itd.). Taj je nastavak zapravo NAV dvojine o-osnova, a kod određenih pridjeva još se nije stopio s genitivnim (koji glasi *-oga/-ega*); usp. dvojniski nastavak u *dva moguća rješenja* spram G jd. *toga mogućega rješenja*. Ograničenost upotrebe toga izvorno dvojniskog nastavka na konstrukciju s brojevima *dvâ, trî i četiri* omogućuje nam da u hrvatskome govorimo o gramatičkoj kategoriji *maline* ili o *paukalu*, osobito gramatičkom broju u kojem stoje imenske skupine koje se odnose na malen broj referenata (označenika).

Za razliku od većine slavenskih jezika, hrvatski je razmjerno dobro očuvao razliku između određenih i neodređenih pridjeva, premda se njihovi oblici ne razlikuju u svim padežima (v. § 264-5).

Sustav ličnih zamjenica uglavnom je očuvan iz praslavenskoga, kao i sustav pokaznih zamjenica, no imenička je deklinacija izvršila znatan utjecaj na deklinaciju zamjenica, osobito u množini (v. § 276). Karakteristična je hrvatska inovacija, koju dijeli i većina ostalih južnoslavenskih idioma, tvorba nove posvoje zamjenice 3. lica umjesto starijega G lične zamjenice (v. § 290).

§ 361 U glagolskom sustavu hrvatski se odlikuje očuvanjem praslavenskog aorista i imperfekta, barem u starijem književnom jeziku, te kombinacijom balkanskog tipa tvorbe analitičkog futura (s pomoćnim glagolom *htjēti*) i sjevernoslavenskoga (i slovenskoga) s pomoćnim glagolom *bīti*, koji je u hrvatskom postao »futurom drugim« (v. § 355).

Većina je načina tvorbe prezentske osnove u hrvatskome očuvana, a i glagolski nastavci u prezentu uglavnom su očuvani iz praslavenskoga (uz gotovo potpunu zamjenu tematskoga prezentskog *-a* > hrv. *-u* atematskim *-mb* > hrv. *-m*, v. § 324).

Dvojina je kod glagola u hrvatskome nestala rano, prije nego u imenskoj promjeni.

Sustav glagolskoga vida zasnovan na parovima svršenih i nesvršenih glagola, koji je u praslavenskom bio tek u povojima, u hrvatskome je izgrađen i očuvan do danas, pri čemu su neki oblici tvorbe svršenih glagola iz nesvršenih (i obrnuto) postali osobito produktivni (v. § 343). Kao i u većini drugih slavenskih jezika, praslavenski su participi postali glagolskim priložima, a pasivni particip prezenta (tvoren sufiksom *-m-*, v. § 357, 2) posve je iščezao. Supin je u standardnom jeziku nestao, a njegovu je funkciju preuzeo infinitiv, koji je dobro očuvan (za razliku od istočnojužnoslavenskih jezika, gdje se infinitiv gubi pod utjecajem drugih balkanskih jezika).

KRONOLOŠKI PREGLED NAJVAŽNIJIH HRVATSKIH MORFOLOŠKIH INOVACIJA

§ 362 U tablici koja slijedi sažete su najvažnije morfološke inovacije u razdoblju između praslavenskoga i suvremenoga standardnog hrvatskog jezika:

750.	
	zamjenički nastavak *-ogo >> *-oga (<i>togo</i> >> <i>toga</i>)
800.	širenje padežnih nastavaka jā-osnova u ā-osnovama (<i>ženy</i> >> <i>ženę</i> > <i>žene</i> , kao <i>dušę</i> > <i>duše</i>)
	preuzimanje nastavka za D jd. u L jd. o-osnova (<i>gradě</i> >> <i>gradu</i>)
850.	prijelaz ī- i ū-osnova u ā- i i-osnove (<i>bogyni</i> >> <i>boginja</i> , <i>mъrky</i> >> <i>mъrva</i> , <i>kry</i> >> <i>krv</i>)
	gubitak deklinacije part. perf. akt.
900.	zamjena komparativnog sufiksa *-jъš- sufiksom *-jъ- (<i>novějъši</i> >> <i>novija</i>)
	nastanak futura tvorenog glagolom »biti« (<i>budem došao</i>)
950.	
1000.	
1050.	
1100.	
1150.	
1200.	
1250.	početak širenja prez. nastavka -m umjesto -u (<i>znaju</i> >> <i>znam</i>)
1300.	
	zamjena imperfektskih nastavaka aorisnima u 1. i 2. l. mn. (<i>znaaxomъ</i> , <i>znaašete</i> >> <i>znasmo</i> , <i>znaste</i>)
1350.	analoška promjena nastavka I jd. ā-osnova prema i-osnovama (<i>vodovъ</i> >> <i>vodomъ</i>)
	uvođenje novoga nastavka za G mn. -ā (<i>ženъ</i> >> <i>žena</i> , <i>konjъ</i> >> <i>konja</i>)
1400.	nestanak ostataka suglasničke deklinacije
1450.	nestanak dvojine kao gramatičke kategorije

1500.	stari dvojniski nastavak <i>-ima</i> počinje potiskivati nastavke za DLI mn. (<i>ženam, ženah, ženami</i> >> <i>ženama</i>)
1550.	sinkretizam D i I mn. (na različite načine i ne u isto vrijeme, u svim dijalektima i deklinacijskim razredima).
1600.	širenje sinkretizma množinskih padeža (DI mn.) i na L mn.
1650.	
1700.	

Usporedba kronološke tablice morfoloških promjena s kronološkom tablicom fonoloških promjena (v. § 217) pokazuje sličnu sliku: u 8-9. st. imamo dinamično razdoblje u kojem se odvijaju mnoge promjene koje zahvaćaju sve, ili gotovo sve zapadnojužnoslavenske idiome; nakon toga slijedi relativno zatišje, a potom u 14. i ranom 15. st. ponovno dolazi do mnoštva promjena koje se odvijaju u razmjerno kratkom razdoblju; nakon toga, promjene se ponovno odvijaju sporijim tempom, a u 17. st. započinju prvi koraci prema standardizaciji hrvatskoga jezika.

Iz tih se činjenica može izvesti sljedeća periodizacija unutrašnje povijesti hrvatskoga jezika³⁹⁷:

Zapadnojužnoslavenski: 7-9. st.

Starohrvatski: 9-14. st.

Srednjohrvatski: 14.-početak 18. st.

Novohrvatski: 18. st. do danas.

³⁹⁷ Za periodizaciju »vanjske« povijesti hrvatskoga, zasnovanu na sociolingvističkim i kulturnopovijesnim kriterijima, v. osobito Popović 1960: 347-350, Brozović 1978 i Moguš 1992. U osnovi se periodizacija koju susrećemo kod navedenih autora slaže s ovdje izloženom.